

VIKBA11

Selekční jazyky

11. 10. 2019: Typologie SJ (P4+K2)

FF MU, podzim 2019

Mgr. Josef Schwarz

126172@mail.muni.cz

Souhrn dvou předchozích přednášek

27.9.

Základní pojmy a vztahy (mj. sémantický trojúhelník; SJ jako umělý jazyk, jeho složky; základní jazykové problémy)

4.10.

Vybrané otázky klasifikace (mj. vymezení základních pojmů; charakter klasifikace, arbitrárnost; fazetace)

Výsledek 3. úkolu (fazety)

OBECNÉ CHYBY:

- 1) provádíme fazetaci položek menu, ne skutečností mimo něj
- 2) obecné fazety (platné pro celý lístek), ne pro jednotlivé kategorie (např. váha steaků)
- 3) pokrmy, ne nápoje (zadání)

Výsledek 3. úkolu (fazety)

- SUMARIZOVANÝ VÝSLEDEK 3. ÚKOLU
- KLASTRY (SHLUKY), USPOŘÁDÁNÍ A NOTACE FAZET - přednášející
- JEDNOTLIVÉ FAZETY - studenti

Výsledek 3. úkolu (fazety)

KLASTRY (SHLUKY) FAZET:
(funkční hledisko)

- A. PRO KOHO VAŘÍME**
- B. Z JAKÝCH SUROVIN VAŘÍME**
- C. JAKÉ INGREDIENCE POUŽÍVÁME**
- D. JAKÉ SLOŽENÍ MÁ NAŠE JÍDLO**
- E. JAK JÍDLO PŘIPRAVUJEME**
- F. KOLIK TOHO U NÁS DOSTANETE**
- G. JAK JÍDLO SERVÍRUJEME**
- H. MY VAŘÍME, VY JÍTE**
- I. JAK NAŠE JÍDLO PŮSOBÍ NA VÁŠ ORGANISMUS**
- J. JÍDELNÍM LÍSTKEM TO ZAČÍNÁ I KONČÍ**

Sumarizovaný výsledek 3. úkolu

- A. PRO KOHO VAŘÍME:
 - A1 Cílová skupina
 - A1a Podle věku (děti, dospělí)
 - A1b Podle preferencí (vegetariáni, vegani)
 -
- B. Z JAKÝCH SUROVIN VAŘÍME:
 - B1 země / region původu
 - B2 čerstvost (z čerstvých ingrediencí, polotovar)
 - B3 kvalita (např. biokvalita)
 - B4 typ suroviny
 - B4a maso
 - B4b sýr
 - B4c zelenina

- C. JAKÉ INGREDIENCE POUŽÍVÁME:

- C1 obsah (množství) ingredience

- C1a sůl
- C2b cukr
- C3c koření (zdroj pálivosti)
- C4d seitan

- D. JAKÉ SLOŽENÍ MÁ NAŠE JÍDLO:

- D1 fluidita / konzistence / skupenství (polévky aj.)

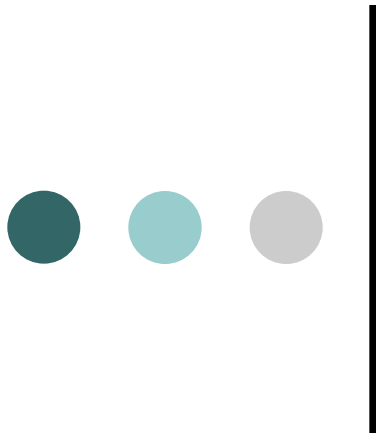
- D2 obsah vybraných látek

- D2a bílkoviny
- D2b lepek
- D2c laktóza
- D2d tuk (dietní, nedietní jídla)

- D3 obsah alergenů

- D4 pálivost

- D5 obsah kostí

-
- E. JAK JÍDLO PŘIPRAVUJEME:
 - E1 země původu originálního receptu
 - E2 způsob přípravy (grill, vaření atd.)
 - E2a propečenost steaků
 - E3 teplota (chlazené, studené, teplé)
 - E4 náročnost na přípravu / rychlost přípravy

 - F. KOLIK TOHO U NÁS DOSTANETE:
 - F1 velikost porce (pro jednoho, pro dva, pro více osob)
 - F2 množství
 - F2a hmotnost / váha / gramáž
 - F2b počtu kusů
 - F3 počet kalorií / energetická hodnota
 - F4 objem nádoby

- G. JAK JÍDLO SERVÍRUJEME:

- G1 čas podávání
- G2 pořadí chodu (předkrm, polévka, hlavní chod, dezert)
- G3 způsob podávání (pokrm s přílohou, pokrm bez přílohy aj.)
- G4 prezentace (talíř, dřevěné prkno aj.)
- G5 vhodné s vínem

- H. MY VAŘÍME, VY JÍTE:

- F1 místo konzumace
- F2 nejčastěji objednávané / popularita
- F3 platba kartou

- I. JAK NAŠE JÍDLO PŮSOBÍ NA VÁŠ ORGANISMUS:

- I1 Nutriční vyváženost pokrmu / prospěšnost (zdravá/nezdravá)
- I2 chuť (slané, sladké, kyselé, pálivé)
- I3 náročnost na konzumaci
- I4 těžká / lehká

- J. JÍDELNÍM LÍSTKEM TO ZAČÍNÁ I KONČÍ:

- J1 stálost nabídky (denní, stálá aj.)
- J2 samostatné jídlo / součást menu
- J3 název česky / cizojazyčně
- J4 délka názvů pokrmů

Výsledek 3. úkolu

Nevhodná řešení

VYLOUČENÉ FAZETY:

- Vegetariánské/nevegetariánské jídlo

NEJSOU FAZETY, ALE KATEGORIE:

- Ryby a seafood

PŘÍKLADY PROBLEMATICKÝCH
FAZET:

- gramáž masa v jídle / gramáž přílohy

Výsledek 3. úkolu

Nevhodná řešení - příklady

PŘÍKLAD I.

- 1. Saláty: s masem, bezmasý, rybí, bez ryby
- 2. Přílohy: váha od 0,08 kg – 0,2 kg
- 3. Pivo: točené, lahvové
- 4. Destiláty: 35% - 52% alkoholu
- 5. Alergeny
- 6. Vína: polosladká, suchá
- 7. Polévky: Krémové, vývary, denní nabídka

Výsledek 3. úkolu

Nevhodná řešení - příklady

Příklad II.

- Váha porce steaku
 - - 200 g
 - - 400 g
- Druh těstovin
 - - Penne
 - - Špagety
- Váha porce zeleninových salátů
 - - 150 g
 - - 300 g
- Druh přílohy z hlediska množství
 - - Váha v gramech
 - - Počet kousků
- Domácí steakové omáčky
 - - Teplé
 - - Studené
- Steaky podle živočicha
 - - Maso z ryb
 - - Maso ze suchozemských zvířat
- Dezerty podle teploty
 - - Teplé
 - - Studené
- Vlíčí speciality
 - - Carpaccio podle druhu masa
 - - Carpaccio z pravé svíčkové
 - - Carpaccio z lososa
- Rozdělení špagety s ohledem na použité maso
 - - Špagety s krevetami
 - - Špagety s lososem

Výsledek 3. úkolu

Nevhodná řešení - příklady

Příklad III.:

- Gramáž, počet kusů, sladké pokrmy, slané pokrmy, pochutiny, dezerty po jídle, vegetariánské pokrmy, veganské pokrmy, saláty, dorty.

Příklad IV.:

- 1. Něco na chuť (předkrmy)
- 2. Tekuté pokrmy (polévky)
- 3. Teplé pokrmy (hlavní jídla)
- 4. Dětské pokrmy (pro malé hosty)
- 5. Pokrmy pro masožravce (ryby)
- 6. Vegetariánské pokrmy (pokrmy pro vegetariány)
- 7. Bezlepkové pokrmy (bezlepkové těstoviny)
- 8. Fitness pokrmy (saláty)
- 9. Sladké pokrmy (dezerty)
- 10. Chlazené pokrmy (zmrzlinové poháry)

Výsledek 3. úkolu

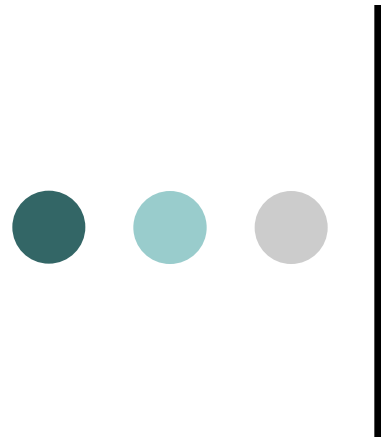
Nevhodná řešení - příklady

Příklad V.:

- 1. Jídla dle diet (bez lepku/veganská aj.)
- 2. Polévky
- 3. Saláty obsahující rajčata
- 4. Pizzy
- 5. Dezerty
- 6. Aperitivy
- 7. Jídla dle přílohy (přílohou je rýže/brambory aj.)
- 8. Předkrmy obsahující sýr
- 9. Těstoviny
- 10. Jídla obsahující ryby

Příklad VI.:

- 1. Polévky
- 2. Masové pokrmy
- 3. Bezmasé pokrmy
- 4. Ryby
- 5. Dezerty
- 6. Přílohy
- 7. Něco navíc
- 8. Alkoholické nápoje
- 9. Nealkoholické nápoje podle litrů
- 10. Teplé nápoje

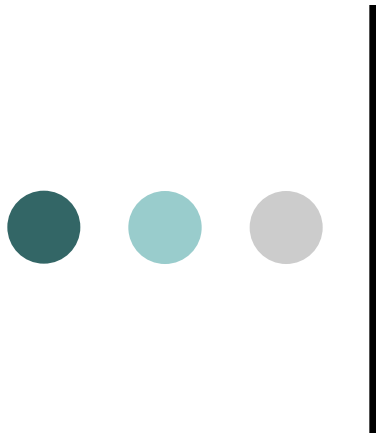
Typologie SJ

(Teoretická část)

Typologie SJ 1

- Konkrétní typologie vždy záleží na tom, jaké zvolíme *principium divisionis*, tj. kritérium třídění.
- SJ můžeme třídit podle:
 - funkce
 - vnitřní struktury
 - uspořádání pojmů
 - stupně formalizace pořadacích znaků
 - šířky tematického zaměření
 - expanzivity
 - ... a dalších hledisek.
- Pro vymezení základních typů SJ se užívá dvou hledisek, a to:
 1. **charakter pořadacích znaků SJ**
 2. **uspořádání slovníku SJ**

Typologie SJ 2

-
- 1. Charakter pořádacích znaků SJ je určen mírou postkoordinace, resp. prekoordinace, takže SJ se dělí na:**
 - ◆ **postkoordinované SJ**
 - ◆ **prekoordinované SJ**
 - 2. Pořádací znaky lze ve slovníku SJ uspořádat abecedně, nebo tematicky, takže SJ se dělí na:**
 - ◆ **předmětové SJ (abecední princip)**
 - ◆ **systematické SJ (tematický princip)**

Typologie SJ 3

Výsledkem tohoto třídění jsou celkem čtyři typy SJ:

- ◆ **prekoordinované systematické SJ**
- ◆ **postkoordinované systematické SJ**
- ◆ **prekoordinované předmětové SJ**
- ◆ **postkoordinované předmětové SJ**

Typologie SJ 4

Jako příklady jednotlivých typů můžeme uvést:

prekoordinované systematické SJ

- ◆ Mezinárodní desetinné třídění, Deweyho desetinné třídění, Třídění Kongresové knihovny, Cutterova expanzivní klasifikace, číselníky, rubrikátory

postkoordinované systematické SJ

- ◆ Dvojtečkové třídění (Ranganathan), Blissovo bibliografické třídění

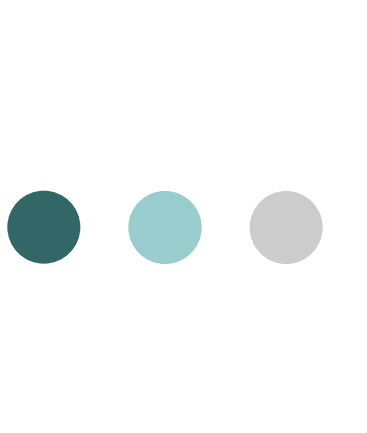
prekoordinované předmětové SJ

- ◆ předmětová hesla

postkoordinované předmětové SJ

- ◆ deskriptorové SJ, volně tvořená klíčová slova, permutované (rotované) rejstříky (KWIC, KWOC)

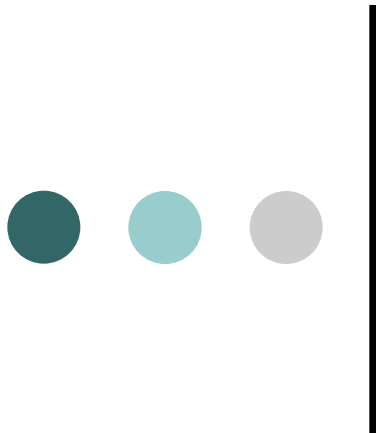
Postkoordinace a prekoordinace 1

-
- Postkoordinace a prekoordinace jsou principy, které ovlivňují morfologii a syntax SJ – uplatňují se tedy při tvorbě pořadacích znaků ve slovníku SJ a při indexaci (klasifikaci) a vyhledávání.
 - Neexistuje čistě postkoordinovaný nebo čistě prekoordinovaný SJ.
Postkoordinace a prekoordinace se uplatňuje v každém SJ; podle toho, který princip v daném SJ převažuje, označujeme jej jako prekoordinovaný nebo jako postkoordinovaný SJ.

Postkoordinace a prekoordinace 2

- Na úrovni slovníku postkoordinace/prekoordinace vyjadřuje míru složení pořádacího znaku. Pokud jsou jako pořádací znaky použity jednoduché pojmy, hovoří se o postkoordinaci, pokud jsou použity složené pojmy, hovoří se o prekoordinaci.
 - Jako příklad vezměme složený pojem *dovozní daň na ojeté osobní automobily*. V postkoordinovaném SJ bude takový složený pojem rozložen do jednotlivých pojmových složek a vyjádřen několika pořádacími znaky (lexikálními jednotkami), např. *dovozní daň, osobní automobil, použité zboží*. V prekoordinovaném SJ bude daný pojem zařazen jako jeden pořádací znak, např. *dovozní daň—ojeté osobní automobily*
 - Předchozí příklad se týkal předmětových SJ, u systematických SJ však prekoordinace a postkoordinace funguje podobně. Mějme složený pojem *americká poezie 19. století*. Zatímco prekoordinovaný systematický SJ jej vyjádří jediným znakem (např. 971.1), postkoordinovaný systematický SJ jej rozloží např. do tří různých znaků, např. A5 (poezie), G89 (Amerika) a T19 (19. století).

Postkoordinace a prekoordinace 3

-
- Prekoordinovaný nebo postkoordinovaný charakter pořadacích znaků ovlivňuje samozřejmě i indexaci (klasifikaci) a vyhledávání. U postkoordinovaného SJ je složený pojem popsán dílčími pořadací znaky, které jsou k dokumentu přiřazovány samostatně a koordinovány (kombinovány) až při vyhledávání. U prekoordinovaného SJ je naopak složený pojem vyjádřen jediným pořadacím znakem, který se použije jak pro indexaci, tak pro vyhledávání.
 - Zamyslete se na tím, jaké výhody a nevýhody má princip prekoordinace a princip postkoordinace.

Prekoordinace / postkoordinace

postkoordinace

prekoordinace

- chmel
- vinná réva
- pivo
- víno
- Česko
- Rakousko
- pěstování
- spotřeba
- výroba
- Evropská unie
- legislativa

- ◆ pěstování chmele
- ◆ pěstování vinné révy
- ◆ výroba vína
- ◆ spotřeba piva
- ◆ Česko
- ◆ Rakousko
- ◆ legislativa Evropské unie

- pěstování chmele – spotřeba piva – Česko
- pěstování vinné révy – výroba vína – Rakousko – legislativa Evropské unie

Vývoj selekčních jazyků

- Diachronní (historický) pohled na selekční jazyky

- Pojem „selekční jazyk“ pochází z 50./60. let 20. století (u nás první rozsáhlejší teoretická práce O. Sechser, J. Mojžíšek, M. Königová: Selekční jazyk a jeho popis. Praha, 1968).

- Historii systémů, které dnes označujeme jako selekční jazyky, lze však sledovat až do antiky.

Vývoj selekčních jazyků

- Filozofické klasifikace jako základ univerzálních knihovních klasifikací 19. a začátku 20. století
- Vznik a vývoj velký klasifikačních systémů
 - Deweyho desetinné třídění (DDC, DDT)
 - Třídění Kongresové knihovny (LCC)
 - Mezinárodní desetinné třídění (MDT)
 - Dvojtečkové třídění (CC; S. R. Ranganathan)
 - Blissovo bibliografické třídění (BC; H. E. Bliss)

Vývoj selekčních jazyků

- Systémy založené na přirozeném jazyce jako odlišný a pro uživatele přijatelnější přístup k fondům
- Vznik a vývoj předmětových selečních jazyků:
 - předmětová hesla
 - klíčová slova
 - klíčová slova z názvů dokumentů (rejstříky typu KWIC, KWOC)
 - unitermy jako předchůdce tezaurů
 - tezaury

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

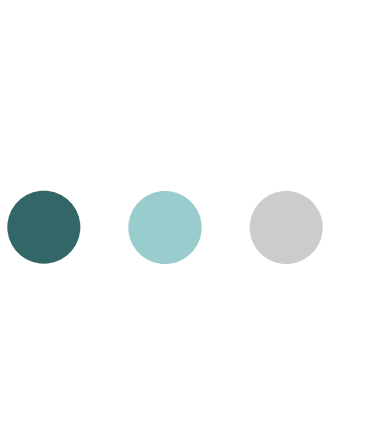

- Deweyho desetinné třídění

- (Dewey decimal classification)
- Melvil Dewey, 1876
- pragmaticky orientovaný systém enumerativního charakteru
- používá se po celém světě
- základní charakteristika systému
- hlavní třídy (DDC Summaries)

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

-
- Deweyho desetinné třídění
 - 500 Natural sciences and mathematics
 - 510 Mathematics
 - 516 Geometry
 - 516.3 Analytic geometries
 - 516.37 Metric differential geometries
 - 516.375 Finsler Geometry

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

Třídění Kongresové knihovny

- (Library of Congress Classification)
- Kongresová knihovna, přelom 19. a 20. století
- pragmatický, enumerativní systém orientovaný na americké reálie
- různé obory jsou rozpracovány v různém rozsahu podle původních potřeb Kongresové knihovny
- hlavní třídy

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

Mezinárodní desetinné třídění

- (Universal Decimal Classification)
- Paul Otlet, Henri La Fontaine, začátek 20. století
- základem DDT
- kombinace hierarchického a fazetového přístupu
- rozšířeno celosvětově v mnoha institucích
- [hlavní třídy](#)
- [české MDT online](#)

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

Dvojtečkové třídění

- (Colon Classification)
- Shiyali Ramamrita Ranganathan, 1933
- fazetový přístup (základní formulace PMEST)
- používáno velmi omezeně, teoreticky však velmi přínosné
- hlavní třídy

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

Blissovo bibliografické třídění

- (Bliss Bibliographical Classification)
- Henry Evelyn Bliss, 1940-1953
- dvě verze systému (BC1, BC2)
- založeno na filozofickém přístupu
- fazetový přístup
- teoreticky fundované, ale rozšířilo se minimálně
- základní třídy

Typologie selekčních jazyků

Předmětové selekční jazyky

Předmětová hesla

- (subject headings)
- rozvíjela se na řadě míst nezávisle na sobě, později dílčí standardizace a harmonizace, v současnosti rozšířená Předmětová hesla Kongresové knihovny (Library of Congress Subject Headings), s úpravami používá i Národní knihovna ČR
- zpočátku silný princip prekoordinace byl postupně oslaben
- přesná pravidla pro tvorbu lexikálních jednotek
- dříve ČSN 01 0188
- příklad (NK ČR)

Typologie selekčních jazyků

Předmětové selekční jazyky

Klíčová slova

- (keywords)
- obvykle volně tvořená klíčová slova s oslabenou (nebo žádnou) strukturou a omezeně řízeným slovníkem
- výhodou flexibilita, nevýhodou nepřehlednost z důvodu neřízeného slovníku

Typologie selekčních jazyků

Předmětové selekční jazyky

Klíčová slova z názvu

- (title keywords)
- nejrychlejší přístup k obsahu dokumentů (není nutné vytvářet apriorní slovníky)
- nevýhoda: závislost na jazyce
- rotované rejstříky (KWAC, KWIC, KWOC)

Typologie selekčních jazyků

Předmětové selekční jazyky

Unitermy

- (uniterms)
- Mortimer Taube, 50. léta 20. století
- silná postkoordinace (v původním systému jen jednotlivá slova)
- později systém obohacen o gramatické prostředky a strukturu a stal se předchůdcem tezaurů

Typologie selekčních jazyků

Předmětové selekční jazyky

Tezaury

- (thesauri)
- první tezaury: přelom 50. a 60. let 20. století
- předobrazem tezauru jako SJ pojmové slovníky (např. Rogetův thesaurus)
- postkoordinovaný systém s řízeným slovníkem s hierarchií a dalšími typy vztahů
- obvykle zaměřen na konkrétní obor nebo oblast, jazykové bariéry překonávají vícejazyčné tezaury
- ČSN 01 0193 (jednojazyčné t.), ČSN 01 0172 (vícejazyčné t.)
- [příklad \(Eurovoc\)](#)